

Handläggare
Julia Sandahl
Telefon: 08 508 25 413**Till**
Socialnämnden
2016-08-23

Stockholmsenkäten 2016 - Stadsövergripande resultat

Förvaltningens förslag till beslut

1. Socialnämnden godkänner redovisningen
2. Socialnämnden överlämnar redovisningen till samtliga stadsdelsnämnder och utbildningsnämnden

Peter Svensson
Tf förvaltningschefMarta Nannskog
Tf avdelningschef

Sammanfattning

Stockholmsenkäten genomförs av socialförvaltningen vartannat år och är en enkätundersökning som besvaras av ungdomar i grundskolans årskurs nio och i år två på gymnasiet i Stockholms stad. Den positiva trend som kunde skönjas redan 2012 och 2014, beträffande ungas alkohol- och tobaksbruk, fortsätter även i årets mätning. Det råder också en fortsatt tendens till minskad självrapporterad brottslighet bland pojkar medan utvecklingen för flickor är oförändrad men på betydligt lägre nivå. När det gäller narkotikaanvändning och psykisk ohälsa är utvecklingen inte lika positiv. Andelen elever som uppger att de någon gång har provat narkotika ligger relativt stabilt under hela 2000-talet. Mellan 2014 och 2016 minskar denna andel med en eller ett par procentenheter i samtliga grupper utom i gymnasiets år två där den istället ökar någon procentenhet. Däremot har andelen gymnasieelever, och då i synnerhet pojkar, som uppger att de använt narkotika mer frekvent ökat det senaste decenniet samt ytterligare något mellan de två senaste mätningarna 2014 och 2016. Även några av de indikatorer som avser att mäta självrapporterad ohälsa har ökat något ytterligare i årets undersökning. I motsats till övriga områden är det framför allt flickor som står för ökningen, som ligger på betydligt högre nivåer i båda åldersgrupperna jämfört med pojkar. Resultat på stadsdelsområdesnivå och på skolnivå presenteras under hösten 2016.

Bakgrund

Stockholmsenkäten har i olika former genomförts sedan 1970-talet och förvaltningen har idag tillgång till tidsserier sedan 1998. Så gott som samtliga kommunala skolor deltar. Fristående skolor deltar frivilligt men i allt större omfattning. Till årets undersökning har andelen fristående skolor som deltar ökat markant i jämförelse med 2014, från 43 till 63 procent. Stockholmsenkäten har även fått stor spridning bland övriga kommuner i länet och i år genomförs undersökningen i 21 av 25 kranskommuner till Stockholms stad.

Det huvudsakliga syftet med Stockholmsenkäten är att kartlägga och följa utvecklingen över tid när det gäller ungdomars levnadsvillkor. Kunskapsunderlaget ska ligga till grund för stadens arbete med unga, däribland det förebyggande arbetet rörande tobak, alkohol och narkotika. Dataunderlaget fungerar också som underlag för praktiska forskning och kunskapsutveckling på de områden som enkäten behandlar, såväl på stadsövergripande nivå som på stadsdelsförvaltningsnivå i Stockholms stad.

År 2016 har Markör Marknad och Kommunikation genomfört datainsamlingen på uppdrag av socialförvaltningen. I linje med tidigare år har datainsamlingen genomförts under vårterminen, mellan sport- och påsklov. Enkäten besvaras av eleverna i klassrummet under lektionstid och överlämnas i förslutet kuvert till klassläraren. Drygt 10 000 elever boende i Stockholms stad har i år besvarat enkäten. Svarsfrekvensen baserat på andel svarande elever i deltagande skolor var under 2016 års undersökning 78 procent, vilket är en ökning med två procentenheter från 2014 års undersökning.

Ett urval av de första stadsövergripande resultaten för 2016 har under sommaren spridits till bland annat förvaltningschefer inom berörda nämnder i staden. Resultat på stadsdelsområdesnivå och på skolnivå presenteras under hösten. En mer omfattande rapport om det aktuella läget, förändringar över tid samt skillnader mellan stadsdelsområden förväntas vara klar vid årsskiftet 2016.

Ärendets beredning

Ärendet har beretts vid avdelningen för stadsövergripande sociala frågor. Ärendet har behandlat på förvaltningsgruppen den 17 augusti samt vid funktionshinderrådet den 18 augusti 2016.

Ärendet

Urval av stadsövergripande resultat 2016

Rökning bland stadens unga ligger på rekordlåga nivåer

Under förra mätomgången 2014 konstaterades att tobaksbruket bland stadens unga har minskat kontinuerligt sedan 2010. Årets undersökning visar att den generella trenden håller i sig.

En nyansering av mönstret visar att den generella nedåtgående trenden drivs av att andelen elever som uppger sig röka dagligen eller ibland har minskat i samtliga grupper. När det gäller snusning visar den senaste mätningen att nivåerna är ungefär detsamma som under 2014, med undantag för pojkar i år 2 på gymnasiet som uppger att de snusar i något högre utsträckning i 2016 års mätning.

Precis som under tidigare år är rökning vanligare bland flickor än bland pojkar. År 2016 uppger 25 % av flickorna i år 2 på gymnasiet att de röker dagligen eller ibland medan motsvarande andel bland pojkarna är 22 %. Bland elever i årskurs 9 är det 14 % av flickorna och 8 % av pojkarna som röker dagligen eller ibland. I likhet med tidigare års mätningar är snusning betydligt vanligare bland pojkar än bland flickor oavsett årskurs. År 2016 uppger 19 % av pojkarna i år 2 på gymnasiet att de snusar dagligen eller ibland medan motsvarande andel bland pojkar i årskurs 9 är 6 %. Bland flickor är det ovanligt att snusa, endast 2 % bland flickor i år 2 på gymnasiet och mindre än en halv procent bland flickor i årskurs 9 uppger att de snusar dagligen eller ibland.

Ytterligare en indikator på den generellt sett positiva utvecklingen avseende tobaksbruk bland unga är att både flickor och pojkar i årskurs 9 uppger något högre debutåldrar jämfört med tidigare mätningar.

Allt fler unga väljer bort alkohol

Sedan 2002 har andelen ungdomar i Stockholms stad som uppger att de inte dricker alkohol mer än fördubblats bland elever i årskurs nio och nästan tredubblats bland elever på gymnasiet år 2. Denna positiva trend fortsätter även i årets undersökning.

Av ungdomarna i årskurs 9 svarar 62 % år 2016 att de inte dricker alkohol, vilket kan jämföras med 55 % i 2014 års undersökning. Även på gymnasiet har denna andel ökat kontinuerligt sedan 2002 och fortsätter att öka i årets undersökning, 33 % uppger att de inte

dricker alkohol 2016 jämfört med 28 % 2014. Ökningen är lika stor för pojkar som för flickor men pojkar avstår helt från alkohol i större omfattning än flickor. Som förväntat är andelen icke-konsumenter lägre i gymnasiets år 2 jämfört med grundskolans årskurs 9.

Utvecklingen beträffande andelen storkonsumenter¹ är också positiv såtillvida att färre ungdomar dricker mycket vid ett och samma tillfälle. Sedan förra mätningen 2014 har andelen storkonsumenter i årskurs 9 minskat från 15 % 2014 till 11 % 2016. Den kortsiktiga utvecklingen beträffande år 2 på gymnasiet är mer stabil, 31 % storkonsumenter år 2016 kan här jämföras med 32 % år 2014. Sett till hela mätperioden är andelen storkonsumenter i årskurs nio vid årets mätning 2016 en tredjedel av andelen storkonsumenter år 2002 (36 % 2002 kan jämföras med 11 % 2016). Motsvarande siffror på gymnasiet är 58 % 2002 och 31 % 2016. Undantaget är en gradvis ökning som sker mellan 2004 och 2008 varefter andelen storkonsumenter åter minskar fram till 2016. Trenderna är likartade mellan åldersgrupperna men med förväntat lägre andel storkonsumenter i grundskolans årskurs 9 jämfört med gymnasiets år 2. I båda åldersgrupperna är andelen storkonsumenter relativt jämnt fördelade mellan könen.

Ytterligare ett mått som används för att beskriva utvecklingen av alkoholkonsumtion är totalkonsumtion, det vill säga den totala mängden 100 procentigt ren alkohol i centiliter som konsumerats under det senaste året. Även detta mått följer den nedåtgående trenden från de senaste årens undersökningar. Vid årets mätning har minskningen fortsatt och totalkonsumtionen ligger nu på den lägsta nivån sedan 1998, såväl i årskurs 9 som i år 2 på gymnasiet.

I linje med den positiva utvecklingen har även den genomsnittliga debutåldern, den ålder som ungdomarna anger att de var första gången de var berusade, ökat något. I årskurs 9 har den genomsnittliga debutåldern ökat från 13,1 år 2002 till 14 år 2016.

Stabil trend bland de som prövar narkotika men aningen fler som använder ofta

Mellan 2006 och 2010 års undersökningar kunde förvaltningen se en tendens till ökning av andelen som någon gång använt narkotika i så gott som samtliga grupper. Sedan 2012 års mätning har den självrapporterade narkotikaanvändningen istället gått ned något och

¹ Storkonsument – konsumerar minst en gång i månaden alkohol motsvarande 18 cl sprit eller en helflaska vin eller fyra stora flaskor stark cider/läsk eller fyra burkar starköl eller sex burkar folköl.

då i synnerhet i årskurs 9. Sett till hela perioden är utvecklingen stabil under 2000-talet. I årets mätning 2016 är nivåerna sammantaget aningen lägre jämfört med förra mättillfället 2014, vilket gäller för samtliga grupper utom för pojkar på gymnasiet där nivån är oförändrad. Totalt har 9 % av niorna och 25 % av de tillfrågade gymnasieeleverna uppgivit att de någon gång använt narkotika. Vid förra årets mätning var motsvarande andelar 11 respektive 26 %.

Däremot skiljer sig nivåerna något, flickor har provat narkotika i lägre omfattning än pojkar i båda årskurserna. Jämfört med motsvarande siffror för hela Sverige från Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning (CAN) 2015, ligger såväl årskurs nio som år två på gymnasiet i Stockholm på högre nivåer än riket i övrigt. 9 % av niorna i Stockholm kan jämföras med 6 % i riket och 25 % av gymnasieeleverna i Stockholm kan jämföras med 15 % i riket. Sett ur ett internationellt perspektiv är det mer ovanligt att ha provat narkotika i Sverige jämfört med övriga Europa.

Eleverna ombeds också att besvara frågan huruvida de har använt narkotika minst en gång under den senaste månaden. Avsikten med frågan är att försöka fånga ett mer frekvent och därmed allvarigare narkotikabruk. Sedan förra mättillfället 2014 är utvecklingen oförändrad för årskurs 9, medan det för gymnasiet finns en svag tendens till ökning. I årskurs 9 ligger andelen som uppger att de använt narkotika den senaste månaden stadigt runt 4 % sedan 2006 när frågan fördes in i enkäten, med något lägre nivåer för flickor, cirka 3 % jämfört med pojkar cirka 5 %. Motsvarande andel på gymnasiet har ökat ett par procentenheter under samma period, från 6 % år 2006 till 9 % vid årets mätning. Denna ökning gäller främst bland pojkarna, från 7 % till 12 %, medan nivån för flickor på gymnasiet är mer stabil.

Den övervägande majoriteten av de som har provat narkotika har använt cannabis, 91 % i årskurs 9 respektive 96 % i år 2 på gymnasiet. Att cannabis är det vanligaste preparatet att använda stämmer överens med såväl nationella som internationella undersökningar på området. Här kan förvaltningen inte heller se några förändringar över tid. Däremot har andelen gymnasieelever som uppger att de använder cannabis ofta, mer än 20 gånger, ökat något det senaste decenniet. Tendensen till ökning av mer frekventa cannabisanvändare har rapporterats även i riket (CAN 2015). I 2014 års mätning fick eleverna för första gången möjlighet att kryssa i preparatet Spice, vilket då visade sig vara den näst vanligaste drogen att ha testat efter cannabis. Av de som 2014 uppgav att de testat narkotika var det 35 % i årskurs 9 och 23 % på gymnasiet som rapporterade

att de provat Spice. I årets mätning har dessa andelar sjunkit kraftigt, 14 % i årskurs 9 respektive 18 % i år 2 på gymnasiet. Andra preparat som förekommer bland de som uppger att de provat narkotika är kokain, ecstasy och olika sorters läkemedel utan läkares ordination.

Skillnaderna i brottnivåer mellan flickor och pojkar minskar

De självrapporterade brotten bland stadens unga har sammantaget minskat något sedan 2014 års undersökning. Framförallt gäller minskningen pojkar i nian som uppger lägre nivåer av såväl lindriga (snatteri, klotter) som allvarliga (allvarliga egendomsbrott, hot och våld) brott. Bland flickor är nivåerna ungefär desamma som i 2014 års undersökning med undantag för flickor i gymnasiet där lindrigare brott såsom snatteri har ökat något. Sett över ett längre perspektiv visar utvecklingen på en svag tendens till minskning av brottnivåerna bland både elever i årskurs 9 och år 2 på gymnasiet.

En uppdelning på flickor och pojkar visar att den generella svagt nedåtgående trenden av den självrapporterade brottsligheten i Stockholms stad framförallt drivs av att pojkar uppger att de begår allt färre brott. I 2016 års undersökning uppger 20 % av pojkarna i årskurs 9 och 14 % av pojkarna i år 2 på gymnasiet att de har snattat någon gång under de senaste 12 månaderna. Motsvarande siffror för 2008 års undersökning var 30 respektive 19 procent. I 2016 års undersökning uppgav 7 % av pojkarna att de begått minst ett allvarligt egendomsbrott under de senaste 12 månaderna medan motsvarande andel för 2008 års undersökning var 12 %. Bland pojkar i gymnasiet har andelen som begått något allvarligt egendomsbrott minskat från 9 % 2008 till 7 % 2016.

Bland flickor är utvecklingen brokigare än bland pojkar. Årets undersökning visar att det bland flickor i år 2 på gymnasiet finns en ökning från 2014 års undersökning när det gäller lindrigare brottskategorier såsom snatteri och klotter. Andelen flickor i gymnasiet som uppger att de har snattat under de senaste 12 månaderna har ökat från 9 % 2014 till 14 % 2016. I likhet med pojkarna finns tendenser till minskad brottslighet bland flickor i årskurs 9 när det gäller lindrigare egendomsbrott. Mellan år 2010 och 2016 har andelen flickor som uppger att de snattat någon gång under de senaste 12 månaderna minskat från 24 till 17 %. I övrigt kan utvecklingen i det längre perspektivet beskrivas som relativt stabil.

Viktigt att poängtera är att nivåskillnaderna mellan flickor och pojkar är särskilt små när det gäller lindrigare brottskategorier såsom snatteri medan de är betydligt större när det gäller allvarligare brott

såsom grövre egendomsbrott samt hot och våld. Årets undersökning visar att det är lika stora andelar bland flickor och pojkar i år 2 i gymnasiet som uppger sig ha snattat under de senaste 12 månaderna, 14 %. Lindrigare brottslighet är därmed relaterad till ålder i större utsträckning än till kön – elever i årskurs 9 snattar och klottrar i större utsträckning än elever i år 2 på gymnasiet oavsett deras kön. Det motsatta gäller den allvarligare brottsligheten, såsom grövre egendomsbrott samt hot och våld, där pojkar är överrepresenterade oavsett årskurs.

Tendens till försämrad psykisk hälsa – främst bland flickor

I enkäten finns flera frågor som gemensamt avser att mäta hur eleverna mår. En av dessa indikatorer är frågan om hur ofta elever upplever sig vara ledsna och deppiga utan att veta varför. Även om utvecklingen varit relativt stabil från det första mättillfället 2004 fram till mätningen 2016 kan en kontinuerlig ökning i psykisk ohälsa skönjas från 2010 fram till årets mätning enligt denna indikator. Förändring gäller främst bland flickor. År 2010 uppger 31 % av flickorna i årskurs 9 att de ofta är ledsna och deppiga utan att veta varför, motsvarande andel år 2016 var 40 %. Även pojkarna uppger att de mår dåligt i aningen större utsträckning idag jämfört med 2004. I årskurs 9 svarar till exempel 11 % att de är ledsna och deppiga utan att veta varför år 2004 vilket år 2016 uppgått till 15 %.

Könsskillnaderna beträffande psykisk ohälsa är till skillnad från övriga områden som presenteras betydligt tydligare än åldersskillnaderna. Dessa mönster kan skönjas även sett till indikatorer på psykosomatiska besvär i Stockholmsenkäten.

Förvaltningens synpunkter och förslag

I flera avseenden visar 2016 års mätning på en positiv utveckling. Enligt mätningen har framför allt ungdomars tobaks- och alkoholkonsumtion minskat. Här är det troligt att övergripande förändringar i livsmönster spelar in, så som att många ungdomar spenderar mer tid hemma och umgås via sociala medier i större utsträckning. Andra förklaringar som brukar lyftas fram i forskningen² är att det finns en generell ”hälsotrend” och ett ökat ”skötsamhetsideal” där varken alkohol eller tobak passar in. Detta kan i sin tur vara knutet till en ökande medvetenhet om framtiden och en strävan att lyckas i konkurrensen med många andra. Den gynnsamma utvecklingen kan också till viss del förklaras av det omfattande förebyggande arbete som förs på olika nivåer i staden.

Att narkotikaanvändningen inte minskar i takt med alkohol- och tobakskonsumtionen samt att utvecklingen kan antas vara försämrad bland den grupp som använder narkotika ofta, gör det angeläget att fortsatt studera vad det kan tänkas bero på. Enligt CAN ökar den narkotikarelaterade dödligheten och andelen individer i den vuxna befolkningen med tung missbruksproblematik. Förvaltningen anser därför att det är av särskilt stor vikt att, utöver generella insatser, också rikta förebyggande insatser och behandling mot den grupp som redan i tonåren använder narkotika mer regelbundet. Ett tänkbart första steg är att förvaltningen fördjupar analysen med det nedbrutna materialet på stadsdelsområdesnivå för att studera hur den mer frekventa narkotikaanvändningen fördelar sig i staden.

Den nedåtgående trenden beträffande främst pojkars kriminalitet ligger i linje med utvecklingen på nationell nivå (Brottsförebyggande rådet), samt i andra likartade länder. Enligt forskning på området är det dock en liten grupp individer som står för en stor del av den totala brottsligheten. Det är också vanligt att den förhållandevis lilla grupp som begår allvarligare brott gör det i stor omfattning. Utifrån fördjupade analyser i Stockholmsenkätsmaterialet som förvaltningen utfört tidigare, framgår till exempel att detta gäller även i Stockholms stad samt att kriminaliteten bland unga är skevt fördelad mellan olika stadsdelsområden i staden. Att eleverna trivs i skolan och klarar av att slutföra skolan med godkända betyg har visat sig vara en viktig skyddsfaktor av de fördjupningsstudier som görs på materialet. Förvaltningen anser därför att det är av stor vikt med fortsatt god samverkan med utbildningsförvaltningen så väl övergripande som lokalt, mellan till exempel preventionssamordnare på stadsdelsförvaltningarna och skolornas elevhälsoteam.

Att unga, i synnerhet flickor, mår allt psykiskt sämre stämmer väl överens med resultat från liknande nationella undersökningar utförda av Folkhälsomyndigheten. Förvaltningen ser allvarligt på detta och anser därför att detta är ett område som bör fördjupas genom lokala analyser. Ett första steg skulle kunna vara att med utgångspunkt i rapporten Skillnadernas Stockholm studera fördelningen unga som mår dåligt över staden. Stockholmsenkäten används redan i stor omfattning som underlag till forskning, till exempel på Chess- Center for health equity studies. Det finns mycket outnyttjad kunskap av de analyser som redan utförts om ungas psykiska ohälsa och psykosomatiska besvär. Elevhälsan är en viktig part som i stor utsträckning och i ett tidigt skede torde ha möjlighet att fånga upp ungdomar som är på väg att utveckla någon form av psykisk ohälsa. Även stadens ungdomsmottagningar utgör en viktig arena dit ungdomar på eget initiativ söker sig. Mottagningarnas ku-

ratorer möter cirka 2 400 ungdomar per år som i stor utsträckning söker stöd på grund av oro, nedstämdhet, relationsproblem och stress.

Vid tolkningen av samtliga resultat är det viktigt att ha i åtanke att andelen ”belastade” elever sannolikt är större bland de som är frånvarande vid datainsamlingen. Det påverkar inte utvecklingen över tid, då det inte finns någon anledning att anta att andelen frånvarande elever har ökat. Däremot går förvaltningen miste om den, i avseendet, viktiga grupp elevers svar vid varje enskilt undersökningstillfälle. Vid en tidigare fördjupningsstudie som förvaltningen gjort framgår det att skolk samvarierar med ett stort antal andra riskfaktorer. Förvaltningen anser därför att det är av stor vikt att fortsätta samverka med utbildningsförvaltningen för att fånga upp elever med hög frånvaro. Något som bland annat görs i PPSS – Pilotprojekt Samverkan Skola och Socialtjänst.

Stockholmsenkäten är en viktig källa till kunskap och används av både forskare, praktiker och beslutsfattare på olika nivåer i Stockholms stad. Enkäten är väl förankrad i stadsdelsförvaltningarna och bidrar till lokal kunskap och ökad förståelse för unga stockholmars livsvillkor, i syfte att synliggöra viktiga förbättringsområden. I linje med tidigare år kommer förvaltningen att göra fördjupade analyser på områden som särskilt uppmärksammas, där lokal kunskap behövs för att kunna bedriva forskningsbaserade insatser.

Samtidigt som det är glädjande med i huvudsak positiva resultat på stadsövergripande nivå anser förvaltningen att det är viktigt att uppmärksamma den grupp ungdomar som fortfarande är i stort behov av riktade preventiva insatser samt av vård och behandling. En generell observation på samtliga områden är att det finns en grupp som inte tycks påverkas av den övergripande positiva trenden. Förvaltningen anser att generella insatser bör kompletteras med fortsatt utveckling mot en stadig och långsiktig struktur beträffande riktade insatser så som till exempel PPSS och sociala insatsgrupper.

Förvaltningen föreslår att socialnämnden godkänner redovisningen och överlämnar den till samtliga stadsdelsnämnder och utbildningsnämnden.